
TARİH YAZIMI ve FELSEFESİ*

*

John Passmore

*Çev.: Mevlüt Uyanık***

Kadim felsefi teorilere dair makaleler ve kitaplar birkaç farklı şekilde ele alınıp incelenebilir. Bazılarının amacı özel bir felsefi teoriyi savunmak veya eleştirmektir; bunlar içerik olarak tarihsel olmaktan öte polemik eserlerdir. Veyahut salt doksyografik*** diye nitelendirilenler vardır; bunlar filozofların söylediklerini aktaran veya özetleyen içeriğe sahiptirler. Hakikate dair şu an ulaşılmış noktaya felsefenin hangi aşamalardan geçerek geldiğini gözler önüne serer. Felsefenin geçirdiği aşamalardan haberdar eden bu eserleri "Retrospective" (geçmiş de içeren) tarih diye nitelendirebiliriz.

Kadim teorilere dair sınıflamaları farklı tarzlarda yapabiliriz veya bunları yazıldığı döneme ait bir yansıma, bir teemmüli düşünce (refleksiyon) olarak ele alıp inceleyebiliriz. Bunları "kültürel tarihler" diye nitelendirebiliriz. Neticede, bu eserler, felsefi teorilerin belirli ve özel felsefi meseleleri nasıl çözmeye çalıştığını ortaya koymaya çalışır. Bu nedenle, bunlardan her birini son tahlilde felsefi eser olarak ele alır, inceleriz.

* Bu metin, Felsefe Ansiklopedisi'nin "Philosophy of Historiography" maddesinin tercümesidir. (The Encyclopedia of Philosophy, London.1967.c.6, s.226-229) Açıklayıcı mahiyetteki dipnotlar, mütercim tarafından verilmiştir.

** Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

*** Doxograf, filozofların problemlere dair görüşlerini (kronolojik) olarak anlatan felsefi metinlere denir. *Aristotelesin* öğrencisi Theophratos'un başlattığı bu tarih yazımının yanısıra bir de felsefe tarihini filozofların hayatlarını merkeze alarak anlatan biyografi türü eserler vardır.

TARİH VE POLEMİKLER

Geçmişteki olayları salt polemikle* ele alan bir çabanın felsefî olarak bazı avantajları olabilir; ama bu tarz, ya yanlış ve hatalı sonuçlara götürme ya da tarihe ön yargıyla yaklaşma ihtimalini her zaman içinde barındırır. Polemikçi, öncelikle kendi görüşlerini geliştirmek üzerine yoğunlaşır ve kendini merkeze alarak olaylara bakar; bu nedenle de tarihsel yorumlamanın sıradan ve herkesin bildiği ilkelere uymakla kendini sınırlamaz.

Örneğin Platon, kendinden önceki filozoflar hakkında bir çok şey söylemiştir, ama onun seleflerine yönelik tavrı tarihsel olmaktan ziyade polemikseldi. Seleflerinin entelektüel arka planları veya birinin diğeriyle olan ilişkilerine dair çok az şey söyler bizlere. Hatta kesinlikle söylemedikleri şeyleri onlara atfetmekten de hiç çekinmez. Durum böyle olunca, Platon'un, önceki filozofları kendisinin savunmasının yapılmasını veya reddedilmesini istediği felsefî görüşlere birebir örnekler olarak sunduğunu görürüz.

Birçok modern yorumcunun belirli bir filozofun veya bir filozof kesiminin görüşlerini açıklamada ismen tahsisler yapması, yine polemiksel tutumun göstergesidir. Bazı yorumcular için "Platon" sadece bir isimdir; (diğer bir ifadeyle Platon ismi) bir öğretiler, teoriler dizgesini açıklamada Platon'un diyaloglarıyla gevşek bir tarzda irtibatlandırılmış bir isimden öte bir şey değildir. Bu nedenle yorumcunun gerçek hedefi, kendi felsefî görüşlerini sergilemek veya çağdaşlarının fikirlerini eleştirmektir.

Polemiği merkeze alan yaklaşım tarzı, C.D. Broad tarafından *Five Types of Ethical Theory* (Ahlakî Teorinin Beş Tarzı, Londra.1930) adlı eserinde kesin bir şekilde savunulmuştur. Broad, bu eserde felsefî metinlerde felsefî yaklaşımın filolojik yaklaşımdan kesinlikle ayrı olduğunu belirtir. Broad'a göre, felsefî eleştiri düşünürün ilgi alanına girmez; o sadece seleflerinin ne dedikleriyle alakadar olmalıdır; çünkü seleflerinin fikirleri arasındaki kıvılcımlar, (çarpışmalar) içine düştüğümüz veya düşeceğimiz olası yanlışlardan sakınmak için bizlere yol gösterecek bir ışık oluşturabilir.

Bununla birlikte Broad'a karşıt olarak şu nokta özellikle belirtilmelidir: eğer polemikçi, tamamen saf ve salt bir bilim adamıysa, bu takdirde o, daha önce hiç kimsenin ortaya atmaya cesaret edemediği fikirlere, tutumlara karşı eleştirilerini yöneltmeyi seven ve bunu tercih eden kişidir. Neredeyse kesin ve doğru bir felsefî görüş olarak sunulan bazı kof adamların polemikleri, bazı önemli filozofların gerçekten söylediklerine dair yapılan ilmî yorumlar

* Polemic, kelimesi (söz dalaşı, kalem kavgası), burada fikir mücadelesi, ihtilaflı konular üzerinde sistematik düşünce üretmek anlamında kullanılmaktadır.

üzerine kurulu olan eleştiriler kadar ilgi çeker. İşin doğrusu düşünülürken, düşünür ile polemikçi birlerinden ayrılması gerekmeyen iki tiptir. Örneğin N. Kemp Smith, *Studies in the Cartesian Philosophy* (Kartezyen Felsefe Üzerine Tetkikler, Londra. 1902) adlı eserinde, bilim adamı, aydın, düşünür ile polemikçinin çok yakın iki dost olduğunu belirtmektedir. Biz, argümanlarındaki yanlış ve tutarsız olarak sunulan hususları görmeye çalışan bir filozofu anlamaya çalışırız; ama bunu ancak filozofun argümanlarının gerçekten ne olduklarını ciddi bir şekilde keşfetmeye çalıştığımız zaman başarabiliriz.

DOKSİYOGRAFİK TARİHLER

Doksiyografik yaklaşım, ilk çağ felsefesi tarihlerinde baskın olarak kullanılmıştır. Theophratos (İ.Ö.350) "Fizikçilerin Görüşleri" (Opinions of the Physicists) şeklindeki genel bir isimlendirme altında 16 kitap yazarak felsefe tarihinde ilk sistematik çalışmaları yapmıştır. Bu kitapların ilkinde Theophratos, önceki filozofların görüşlerini ana hatlarıyla yazmış, kısa biyografilerini de dipnotlar şeklinde ilave etmiştir. Serinin daha sonraki kitaplarından her birini belirli bir konuya tahsis etmiş, bu hususta seleflerinin görüşlerini, eleştirilerini sergilemiştir. Bunlardan sadece "Algılama/Sensation" üzerine olan eser elimize geçmiştir, o da tam değildir. Felsefe tarihini sistematikleştirme ve organize etmede kullanılan bu "tematik" yöntem günümüzde pek fazla kabul görmez; ama "öğretileri" özetleme yöntemi olarak Theophratos'un ilk kitabında sergilediği model bütün doksiyografik çalışmalarda kabul görmüştür.

Diogenes Laertius'un Etkisi: Diogenes Laertius'un antik felsefeye dair doksiyografik çalışması olan *Lives and Opinions of the Famous Philosophers* (Meşhur Felsefecilerin Görüşleri ve Hayatları, Üçüncü Yüzyıl?) modern dünyada büyük etki uyandırmıştır. Diogenes, Theophratos'un salt kronolojik düzenlemesini biraz değiştirerek uygulayan İskenderiyeli Sotion'u (i.ö.200) taklit etmiştir. O, filozofları "ekoller/okullar" şeklinde tasnif etmiş, kronolojik ilişkilere dikkat etmemiştir. Bununla birlikte aynı okul içinde olmak kaydıyla kronolojik olarak peşpeşe gelen filozofların fikirlerini kapsayan bir çalışma ortaya koymuştur. Nitekim, Platonun görüşleri III. Kitapta olduğu halde Fisagor (Pythagoras) ilk defa VIII. Kitapta gözükmekte, Parmenides ve Heraklitos sadece IX. Kitabın, o da sonlarında yer almaktadır. Argümanların ardarda sıralanmasında herhangi bir tekrar veya telafisi olmayan açıklamalar bulunmaz. Bir karışıklık, gizleme yoktur. Diogenes, bir filozofun probleminin ne olduğunu, niçin mevcut çözüm önerilerinden tatmin olmadığını, tartıştiklerini niçin ve nasıl yaptığını açıklamaya kalkışmaz. Bir doksiyograf için filo-

zof, "ilginç bir kişilik" olduğu için Diogenes, biyografik ayrıntılarla, özellikle de dedikodu ve skandallarla, ilgilenmekten hoşlanır.

Walter Burleigh, antik çağ filozoflarının ilgilerini 14. asrın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde canlandırmak için *De Vita ac Moribus Philosophorum* üzerine Diogenes'in versiyonunun oldukça serbest ve büyük ölçüde güvenilir olmayan bir derlemesini yaptı. İlk baskısı 1470 yılında Köln'de basılan bu derleme oldukça popülerdir. Yaklaşık iki yüzyıl, genel felsefe tarihi alanında biricik eser olarak işlev görmüştür. Francis Bacon, *De Dignitate et Augmentis Scientiarum* (Bilimlerin Değeri ve Çoğalıp Büyümesi Üzerine, 1623) eserinde sadece isimler ve fikirlerin listelenmesinden daha fazla şeylerin yapıldığı yeni bir felsefe tarihine ihtiyaç olduğunu seslendirmiştir. Fakat bunu söylerken bile, hala bu tarz bir felsefe tarihinin de problemler ve bunların çözümüne dair çabalardan ziyade "akımlar, okullar, kitaplar, yazarlar ve selefler"le ilgilenmesi gerektiğini düşünmeye devam ediyordu.

Benzer bir tutum modern dönemde ilk genel felsefe tarihi olarak nitelendirilen Georg Horn'un *Historiæ Philosophicæ de Origine, Successionis, Sectis et Vita Philosophorum ab Orbe Condito ad Nostram Aetatem Agitur* (Leiden, 1655) adlı kitabının başlığında görülür. Ama Horn'un kitabının düzenlenmesindeki aşırı duyarlılık hemen belli olmaktadır. 17. yüzyılın popüler bilim adamlarını, doktrini kullanarak, bütün felsefenin Adem'e verildiğini, ama filozofların akımlara, ekollere bölünmesinin (cennetten) düşüşün nedeni olduğunu belirtir. Hakikat'e dair temel ipucu, ilk felsefe, Eski Ahid' te (Old Testament) bulunabilir. Felsefe tarihi –ki Horn kendini filozof olarak görmez- düşüncenin özgün birliğini yeniden keşfetmek için Hıristiyan vahiyle desteklenmiş bir çaba olarak sunulmuştur. Horn'un kitabının en önemli kısmı Eski Ahid ve Hıristiyan "felsefesi"ne adanmış; Yunanlılar burada sadece ekollerin pagan türeticileri olarak gösterilmiştir.

Thomas Stanley'in bizatihi Yunan düşüncesine tahsis edilmîş *History of Philosophy* (Felsefe Tarihi Londra.1655) adlı kitabı daha az şaşırtıcı ve oldukça çok okunan bir çalışmadır. Genellikle söylendiği üzere Stanley, salt Diogenes'i yeniden üretmemiş, diğer kaynaklardan bilgiler ilave etmiş, Pierre Gassendi'nin *De Vita, Moribus et Doctrina Epicuri* (Leiden.1647) adlı eserini örnek aldığı belirtmiştir. Bununla birlikte genel yapıda biyografik vurgularda bulunmuş, Diogenes'in doksioyografik yönteminin özelliklerini kabul etmiş gözükmektedir. Stanley'in felsefe tarihi adlı çalışması 1655, 1743 yılları arasında dört baskı yapmış, Latince tercüme edilmîş ve bu dilde Amsterdam şehrinde 1690, Leipzig şehrinde 1711, en son Venedik'te 1733 yılında basılmıştır. Kısacası 18. yüzyıl ortalarına kadar antik felsefe tarihi temelde Diogenes Laertius'un etkisinde kalmıştır.

Brucker: 1742-1767 yılları arasında Jakob Brucker beş büyük cilt halinde *Historia Critica Philosophiae, a Mundi Incunabilis ad Nostram usque Aetatem Deducta* isimli eserini Leibzig'de yayımladı. Brucker'in bu son derece ayrıntılı ve bilgiyle donanmış eseri, Kant ve Fransız Ansiklopedistleri için temel kaynaktı. William Enfield tarafından *The History of Philosophy* şeklinde oldukça serbest bir şekilde İngilizce olarak düzenlenmiştir (Londra.1791). Enfield'in eseri, İngiltere'de diğer otuz yılda standart metin olarak kullanılmıştır.

Tam olarak bu doksioyografik tarzda, Brucker, sanki veciz ve özlü sözlerden oluşmuş bir felsefi teori ortaya koymuştur. Fakat O, felsefi açıdan Diogenes ve Stanley'den çok daha sorunlu davranmış, klasik kaynaklar hakkında şüpheli bir tutum takınmıştır. Bununla birlikte kitabının başlığı sanki eleştirel bir tarih imiş izlenimi vermektedir. Çünkü Brucker'in eleştirel bakışı/kritizmi övgü, kutsama ya da sövgü, nefret etmeden oluşmakta, filozofların ortaya attıkları görüşleri, argümanları incelemeye hiçbir çaba sarf etmemektedir. Bacon'da olduğu gibi, ona göre de, hata, önyargı veya sahte, çürümüş inançların bir belirtisi olarak görülmeli ve cezalandırılmalıdır. Örneğin Neoplatoncular, Hıristiyanlığı paganizm (putperestlik) lehine bozma ya çalışan, hınzır ve günahkâr insanlardır.

Bu bakış açısında kesinlikle herhangi bir soru sormak yoktur; entelektüel anlamda insanlar öğretilerini niçin ve nasıl geliştirirler diye bir sorunun cevabını anlama söz konusu değildir. Dahası Brucker tam bir bilim adamıdır; özündeki bütün eksikliklere rağmen doksioyografik yöntemi, daha tatminkâr felsefe tarihleri yazma yolunda önemli bir adımdır.

TARİH: HAKİKATE YOLCULUK

Brucker'in başarıları ve başarısızlıkları, hataları ve doğrularının ortaya çıkardığı uyarılar ve tahriklerin sonucunda Almanya, 18. yüzyılın son çeyreğinde felsefe tarihinin mahiyetine dair oldukça güçlü tartışmalara sahne oldu. Bu zihin açıcı müzakereler, yeni bir plan çerçevesinde düzenlenmiş oldukça büyük ölçekli bir seri tarihinin ortaya çıkmasına neden oldu. Dietrich Tiedemann'ın *Geist der spekulativen Philosophie* (6 cilt, Marburg, 1791-1797) adlı eseri, kavrama ve düzenleme açısından modern tarzda düzenlenmiş ilk felsefe tarihidir. Bununla birlikte yalnızca son bölümü modern felsefeye tahsis edilmiştir. Tiedemann, eserine Brucker'in üslubu olan "istiladan önce felsefe" yerine Yunanlılarla başlamıştır. Brucker'in yapmadığını yapmış, yani Diogenes'in filozofları ekollere ayırma yöntemini terk etmiş, böylece ilk defa Pisagor, Heraklitos ve Permanedis'ten Platon kadar felsefe tarihinin gelişimi, anlaşılır bir tarzda ele alınmıştır. Tiedemann, her felsefenin sadece öğretilerini özetlemekten ziyade "başlıca temel ilkelerini" keşfetmeye çalışmıştır. O felsefi

fikirleri, belirlediği ortamdaki sosyal ve dinî hayat formlarıyla, her ne kadar gevşek bir şekilde de olsa, ilişkilendirmeye çalışmıştır.

Kısacası her ne kadar tarihî detaylar açısından yeterli görülmesi de, Tiedemann doksiyografide önemli bir ilerleme sağlamıştır. Onun zayıf tarafı sıradan "sistemleri felsefelere empoze etmeye" çalışmasından kaynaklanır. Bu, daha sonraki felsefecilerde sık sık rastlanan bir durumdur; kaldı ki, filozoflar, bu tarz sistematik tutkular, hürsler hususunda kesinlikle masumdurlar.

Gotlieb Tennemann; Tidemann'ın eserini biraz daha geliştirmiştir. *Geschichte der Philosophie* (11.cilt, Leipzig,1789-1819) adlı eserine, bir felsefe tarihinin yöntemleri ve hedeflerinin neler olabileceği üzerine oldukça uzun bir makale ile başlar. Tennemann amacının sadece kaynakları toplamak veya felsefî sistemleri özetlemek olmadığını belirtir; çözümlüş dönemlerini gözardı etmeksizin, felsefî ruhun nasıl kademeli bir şekilde bilimsel bir forma ulaştığını, bir sistemin diğerine mantıksal bir sistem içinde nasıl dönüştüğünü göstermeyi umut eder.

Hegel: Hem Tiedemann; hem de Tennemann, Hegel'den etkilenmişlerdir. İşin doğrusu, Hegel'in *Vorlesungen über die Gesshichte der Philosophie* (Dünya Tarihi Felsefesi, Berlin,1833-1836) adlı eserinin temel niteliklerinin çoğunu önceden sezmiş ve benimsemişlerdir. Hegel ise atıflarında bunlara pek de cömert davranmamıştır; ama bunda haklıdır; çünkü her ikisi de bir felsefî teorinin diğerinden nasıl çıktığını tarihsel olarak göstermede başarılı olamamışlardır. Hegel, "tarihçi, Hakikat'e fiilen nasıl ulaşıldığını göstermek zorundadır" dediği zaman, bunlar, hakikate dair imalara, sezgilere işaret etmekle yetinmişlerdir.

Hegel'e göre, (kaldı ki, kendisinde özellikle Brucker üzerinde durmuş ve işin doğrusu ona önemli oranda atıflar da yapmıştır) doksiyografik tarihçi, bizlere sadece birbirleriyle alakasız olgular sunmuştur; bir felsefecinin nerede ve nasıl yaşadığı, neler söylediğini bilmekten çok daha kullanışlı ve faydalı olduğu söylenemez. Bunun tersine gerçek bir felsefe tarihi, bizlere her önemli ve baskın felsefî akımın, insan zihninin hakikate yönelik arayışının bir parçası olarak döneminin ruhundan, tininden nasıl etkilenip geliştiğini gösterecektir. Hegel, kendi felsefesini, seleflerinin eserlerinde bulunan bütün değerlerin en yüksek ve nihai şeklini özümsemiş ve geçmişin doruk noktası, şimdiki zamanın felsefesinin mütevazı bir biçimi olarak sunar. Brucker'in tersine kendinden önceki felsefecilerin/seleflerinin öğretilerini yanlış diye yargılamaz. Hegel'in görüşüne göre, onların hataları, içinde buldukları tarihsel süreçten etkilenmeleri ve olaylara tek taraflı bakmalarıdır; böyle yapmanın faydası olamaz; ama bu bakış açısı her zaman olacaktır.

Hegel'in çalışması, önceki filozofları sadece bir takım görüşleri ileri süren insanlar olarak görmeyip problemlerle mücadele eden kişiler olarak değerlendirmesi, çok önemli ve ileri bir adımdır. Fakat onun gayreti temelde şunu göstermeye yöneliktir: Önceki filozoflar, gayr-i iradi de olsa önceki felsefi süreçlerin bir yanlışlanması demek olan Hegelciliğe doğru gidiyorlardı. Felsefeler, "sapkın/batıl"; veya Berkeley ve Hume'un durumunda olduğu gibi, yapmacık bir tarzda ilişkilendirilerek veyahut Hegel'in tasarımını aşırı boyutlarda müzakere eden Jakop Boehme gibileri filozof olarak nitelendirerek işlevsiz hale getirilen belirli modeller, kalıplar içine sokulamaz.

Hegel'in yöntemi, kendisinden önce Aristo'nun yaptığı gibi, tarihe/geçmişe (retrospective) dairdir; O maziye, bulunduğu noktadan bakar ve maziye içinde bulunulan anı oluşturan bir yol olarak değerlendirir. Geçmiş olana baktığımız zaman biz doğal olarak şu an sahip olduğumuz ilgileri, geçmişe dayatacağız; bu durum, itiraz edilse, karşı gelinse bile, kaçınılmazdır. Örneğin mantık alanında yaşanan son gelişmeler, tarihçiyi orta çağ mantığını tamamen yeniden gözden geçirmeye itecek ve çağdaş matematiksel mantığın oluşmasında yerini sezmeye ve kavramaya çalışacaktır. Fakat bunları ifade etmek, geçmiş filozofların çalışmalarını Hegel'in yaptığı gibi -şu an içinde bulunduğumuz duruma gelme mücadelesi olarak- görmek veya onların öğretilerinin günümüz bakış açısı tarafından tamamen özümsemiş görüşler olarak kabul edildiği anlamına gelmez.

Tarihçi, felsefi hareketleri, çağdaş herhangi bir tutumla kesinlikle aynıleşmemiş olarak da inceleyebilir, bunlarla ilgilenebilir. Bunun istisnası özellikle Hegelci anlamda felsefenin, karşıt olana bir tepkime olarak her şeyi "kavrama ve özümseme" olarak sunulmasıdır. Tarihçi, ilgi alanı olan geçmişten hareketle, "günümüz felsefesi"nin herhangi bir boyutuyla da ilgilenmez. Tarihçi, bugüne ulaşmış herhangi bir felsefi hareketin tarzı hakkında yazmayı tercih ettiği zaman, o felsefe yazmaz; işin doğrusu, geçmişte olanların felsefeyle olan ilgisiyle kasıtlı olarak fazla ilgilenmez.

TARİHİN TASNİF EDİLMESİ

Hegel'in bakış açısında temel olan nokta, felsefi düşüncelerde kelimenin tam manasıyla bir zıtlık bulunamayacağıdır; fikirler, daima daha yüksek bir birlikte uzlaşacaktır (tez, anti-tez, sentez). Charles Reneouvier, *Esquisse d'une classification systematique des doctrines philosophiques* (2.cilt, Paris.1885) adlı eserinde bu varsayımları reddederek, felsefe tarihinin beşeri düşüncedeki -William James'in ifadesiyle, "Güçlü ve sağlam kurgulanmış düşünceler" veya "Zayıf kurgulanmış düşünceler"den oluşan felsefelerin- birbirleriyle uzlaştırılmaz zıtlıklarını anlatması gerektiğini ileri sürer. Bu bakış açısına göre

felsefe, bir anlamda, tarih değildir. Tarihçi, tarihsel olarak olayları birbirleriyle irtibatlandırmak yerine tasnif etmeyi tercih eder. Reneouvier'in yaklaşımı kolayca gözardı edilemez. İnsan bunu yapamaz; ama belirli temel tartışmaların felsefesinin tarihini yazmada tekrarlardan kaçınabilir. Örneğin, şayet tarihçi günümüzde bir ortaçağ mantığı olarak "nominalistler" ile "realistler" arasındaki zıtlığı, tartışmayı anlatmak istese ve "daha önce gerçekleşmiş olanların tamamı, tartışmacıların eski (papaz) cübbelerini çıkarıp, yeni ve güzel elbiseler giymesinden ibarettir" dese bu oldukça yanıltıcı olacaktır. Günümüz realisti sadece Platon'dan aldığı felsefi bir terminolojiyi kullanmakla kalmaz; Platonculuğa yöneltilen klasik itirazları karşılamak için geliştirilen muhtelif argümanları da kullanır. Tarihçi, en azından argümanların baskısı altında yeniden şekillenen klasik tartışmaların bizzat üslûbuyla ilgilenmek zorundadır. Bu yüzden fikirlerin tarihsel akışı öncelikle onun için önem arz eder.

KÜLTÜREL TARİH

Bu tarihsel sıralarıta gerçekten önemli olan herhangi bir şeyin içeriği, temel değerın inkar edilmesi, yadsınması sadece Reneouvier tarafından değil, kültürel tarihçiler tarafından da yapılamaz. Gerçi Hegel, bir dönemin felsefesinin, o fikirlerin ileri sürüldüğü çağın tinselliğini yansıttığını resmen belirtmiş; pratikte ise teoriler arasındaki iç mantıksal ilişkiler dışında kalan herhangi bir şeye çok az ilgi göstermiştir. Aynısını Bertrand Russell'ın *History of Western Philosophy* (New York,1945) için de söylemek doğrudur; hatta o kadar ki, Russell, bizlere, her filozofun sosyal çevresinin bir sözcüsü ve ürettiklerini "sergi"lemeye çalışan biri olduğunu söylemektedir.

Kültürel tarihçi, müzakerelerde bulunan filozofların toplumsal ve tarihsel ilişkilerini, ilgilerini, irtibatlarını çok daha ciddiye almayı tercih eder. Polemikçi, Platon hakkında yazarken, sanki bugün yüzyüze kaldığımız felsefi meseleleri aydınlatmaya çalışan bir meslektaş gibi düşünür. Kültürel tarihçi açısından ise Platon'un bütün ilgisi, Yunan toplumunun şartlarını değiştirecek, daha iyi hale getirecek problemlerin çözümüne dairdir. John Herman Randall *The Career of Philosophy* adlı eserinde (New York, 1962) "Bir dönemin felsefi meseleleri, kültürel çatışmalara benzer; ortaya çıktığı dönem dışında bunların birinin diğeriyle irtibatını kurmak mümkün değildir" diye yazar.

R.G. Collingwood, (*Autobiography*, Londra,1939) benzer bir görüşü benimser: Önceki filozoflar hakkında polemikçi yaklaşımın ortaya koyduklarının tamamın hiçbir değeri yoktur; herhalukârda bu fiilî durumun abartıldığı görülmektedir. Örneğin, Yunanlı bir matematikçinin çağdaş bir matematik-

çiden çok farklı olduğunda şüphe yoktur; dolayısıyla modern matematik felsefecisinin karşı karşıya kaldığı problemlerin Platon'u yüzleştirdiği problemlerle bir çok açıdan farklı olması doğaldır; o halde Platon'un hiç karşılaşmadığı problemleri çözemedi diye eleştirmek saçma olacaktır. Fakat onun karşılaştığı problemlerle bizim problemlerimiz tam olarak farklı da değildir. Matematikçi filozoflar hala kendilerine Öklitci geometrinin evrenle irtibatının nasıl kurulacağı sorusunu sorarlar ve aynı problem hakkında Platon'un diyaloglarını gözden geçirerek soruna dair bir şeyler öğrenmeye çalışırlar.

Eğer kültürel tarihçi haklıysa; felsefe tarihi filozofların seleflerine atıf yaparak "dikey" olarak yazılması yerine; düzenlenmesindeki referanslara dikkat edilerek "yatay" olarak yazılmalıdır. Geleneksel hareket noktasından hareket edilecek olursa kültürel yaklaşımın pratik sonucu ikinci (minor) derecedeki felsefecilerin çağlarının eğilimlerini aslına uygun bir şekilde yansıtan tarihsel öncülerine yöneldiği düşünülür. Entelektüel açıdan daha bağımsız bir tutum sergileyen ve birinci derecede (major) filozof olan kişiler, çok fazla önemsenmeden kaygısızca müzakere konusu edilirler. Durum böyle olunca, örneğin *The Seventeenth Century Background (Londra.1934)* adlı çalışmasında Basil Willey, Joseph Glanvill'e 32 sayfa ayırırken; Descartes'a sadece 16 sayfa ayırabiliyor. Üstelik filozof ile bilgece tavırları olan kişi arasındaki ayırım gözden kayboluyor. Tıpkı dokümanların sadece fikirlerle ilgilendiği gibi, filozofların argümanları kültürel tarihçiyi ilgilendirmiyor.

Kültürel tarihçinin temâyülü de, bu çerçevede, Rönesansın ilk dönemlerine ve Fransız Aydınlanması dönemlerine vurgu yapmaya yöneliktir. Bu dönemlerde felsefe, edebiyat, Tanrı bilim ve sosyal değişme birbiriyle sıkı ilişki içindeydi; fakat geleneksel felsefecinin bakış açısından bu, çok daha önemsenip, değer verilecek bir husus değildir. Kültürel tarihçi, aynı zamanda eğitilmiş, bilgili bir felsefeci olduğu zaman, bireysel, önsel beyanlarını yansıtmaktan ziyade, pratik olarak daha akli ve tutarlı felsefe tarihi yazdığı görülür.

Bununla birlikte felsefe alanında yazılan son dönem tarihsel çalışmaların epey bir kısmı edebiyat alanında uzmanlaşmış kişiler tarafından yazılmıştır; durum böyle olunca "yatay" temâyüller en uç, aşırı yorumlar yapılmasına erişmiştir.

Kültürel tarihçi, felsefenin tam anlamıyla bağımsız ve nötr olduğu görüşünü reddetmekte son derece haklıdır. Bu günlerde birkaç felsefe tarihçisi, polemikçilerden farklı bir tarzda, Hume'u, Newton'a hiçbir atıf yapmaksızın tartışmakta; Pierre Bayle veya İskoç Aydınlanmasını, önceki eğilimlere karşıt bir şekilde, Hume'un entelektüel çevresinin sadece Locke ve Berkeley'den

oluşturduğunu müzakere ediyorlar. Bunun diğer bir açıdan önemi, Hume'un problemlerinin Platon'un problemlerinin kesinlikle devamı olmadığını veya Russell'inkilerin Hume'unkilerinin tam olarak devamı olmadığını söyleyerek; böylece kelimenin tam anlamıyla bağımsız bir felsefi geleneğin olmadığını göstermektedir.

PROBLEMATİK TARİHLER

Hegeli yaklaşımın önemi, filozofların bir problemi merkeze alarak sorunu tartışmaları gerektiği gerçeğini vurgulamasından kaynaklanır. Wilhelm Windelband tarafından *Geschichte der Philosophie* (Freiburg,1892) adlı eserde savunulmuş; Windelband'ın Hegeli çerçevede tarihi ele alışından bağımsız bir şekilde, felsefeye "problematik" yaklaşım, günümüzde en iyi tarihsel çalışmaların çoğunun temel karakteristiğini oluşturur.

Şurası bir gerçek ki, felsefeye dair tarihsel çalışmalar, genellikle doksiyografik olma özelliklerini hala korumaktadırlar. Genel felsefe tarihleri, özellikle, kronolojik olarak düzenlenmiş referans kitapları olmaktan biraz daha fazlasını verecek niteliktedir. Bu durum kaçınılmazdır, işin gerçeği, bizim tarihsel bilgimiz, daima ince ayrıntılardan bahseden doksiyografik bir nitelik arz etmektedir. Bizler, bazı filozoflar hakkında, onların ne zaman yaşadığı, neler yazdığı ve en genel ifadeyle ne söylediklerinden başka bir şey bilmeyiz.

Felsefe tarihleri gerçekten tarihî ve felsefi bilgiler vererek aydınlatır, bulunan noktanın ötesine geçmeye çalışır. Bu tarz çalışmalar, insanların buldukları aşamaya niçin ve nasıl geldiklerini, bize oldukça açık görünen alternatif çözüm önerilerini niçin hiç düşünmediklerini, niçin belirli problem türleri ve belirli çözüm modellerinde takılıp kaldıklarını; entelektüel ve sosyal durumlarının dışında hangi problemlerle karşılaştıklarını; bu problemleri tartışırken gelişmiş, modern araştırma yöntemlerini kullanıp kullanmadıklarını anlamamıza yardımcı olur.

Bu tarz bir tarihin yazılma imkânı, bazı aşamalarda, felsefede tekâmülün olması hususuna dayanır. Kuno Fischer, *Geschichte der neuen Philosophie* (Mannheim,1854-1877) adlı eserinde, şu soruyu ortaya attı: Felsefe, bir tarihe nasıl sahip olacaktır? Çünkü O, hakikate ulaşmak iddiasındadır; hakikat ise (belirli bir) tarihe sahip olamaz; o tarihsizdir. Diğer taraftan kültürel tarihçi, işte felsefi hakikat budur diye tam olarak söylenecek bir şey olmadığından dolayı nadiren de olsa felsefede herhangi objektif bir tekâmül olacağını inkar etmez.

Bütün giriftliğiyle bu sorunla yüzleşmeye gerek yok, bizim ihtiyacımız sadece felsefi anlamalarda gelişmeler olabileceğini kabul etmekten ibarettir; böylece filozofların anlayışları daha açık bir şekilde anlaşılır hale gelecektir. Problemlerin neler olduğu; oldukça makul gözükün çözüm önerileri bizlere neden tatminkâr gelmiyor ve bazı problemler ilmî, dinî ve içtimaî gelişmelerden nasıl etkileniyor, soruları da anlaşılır hale gelecektir. (Şüphesiz felsefi anlamada da düşüşler, gerilemeler olabilir; ama felsefe tarihçisi, kültürel tarihçinin tersine, özellikle gelişim aşamalarıyla ilgilenir.

Problematik bir tarih yazmak, felsefe hakkında felsefi bir üslupla yazmayı gerektirir. Tarihçi felsefeye samimi bir şekilde ilgi duymazsa, felsefi bir problemle niçin uğraşıldığını, nasıl bir kaygı duyulduğunu ve bu sorunun çözülmesi için niçin uğraşıldığını tam olarak anlaması mümkün gözükmemektedir. Filozofun felsefe tarihi yazması durumunda kendi görüşlerinin güçlülüğüne ve tutarlılığına olan güveninden dolayı hataya düşmesi ve çarpıtması ihtimali her zaman vardır. Felsefeye özel bir ilgi duymayan salt tarihçi neredeyse hiç kuşkuya yer bırakmayan bir doksiyografi düzenler; buna karşılık kültürel tarihçi de felsefeyi başarı ve başarısızlıklarını gösteren kendi standartlarına ve geleneğine sahip bir etkinlik olarak görmek yerine bir sosyal bulgu (semptom) olarak gören kişi durumuna düşer. □